

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Hirvonen, Helena

Title: Naiseus resurssina hyvinvointityössä

Year: 2012

Version:

Please cite the original version:

Hirvonen, H. (2012). Naiseus resurssina hyvinvointityössä. In H. Harjunen, & T. Saresma (Eds.), *Sukupuoli nyt! Purkamisia ja neuvotteluja* (pp. 89-106). Kampus Kustannus. Kampus Kustannus/JYY:n julkaisusarja, 87.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

FINAL DRAFT

HELENA HIRVONEN

Naiseus resurssina hyvinvointityössä

Sukupuoli on keskeinen työelämää organisoiva tekijä. Tästä huolimatta tulemme harvoin ajatelleeksi sukupuolen merkitystä arkisissa työelämän käytännöissä, toiminnassamme, puheissamme ja käytöksessämme. Sukupuolen merkitys työelämää järjestävänä elementtinä vaihtelee työelämän kentältä toiselle eikä siitä useinkaan haluta puhua suoraan. Tämä kertoo paitsi suomalaisia työmarkkinoita läpileikkaavasta tasa-arvo-oletuksesta, myös pyrkimyksestä pitää työelämässä pärjäämisen ja menestymisen kysymykset sukupuolesta irrallisina tai siitä riippumattomina. Kriittisten arvioiden mukaan kuitenkin myös Pohjoismainen konsensus työelämän sukupuolineutraalista politiikasta ja ammatillisuudesta kätkee taakseen sukupuolittuneita oletuksia, puhetta ja arkisia käytäntöjä (Korvajärvi 2002, Simpson 2009). Ammatilliset identiteetit rakentuvat siis yhä sukupuolittunein tavoin.

Erilaiset hyvinvointityön ammatit sosiaali- ja terveydenhuollon piirissä edustavat työelämän kenttää, jota voidaan pitää historiallisena jatkeena naisten sosiaaliselle roolille hoivaajina ja huolenpitäjinä kodin ja yksityiselämän piirissä. Työmarkkinoiden eriytyminen sukupuolen mukaan on meillä poikkeuksellisen voimakasta ja valtaosa sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisista on Suomessa yhä naisia¹. Tässä artikkelissa tarkastelen sosiaali- ja terveydenhoitoalalla työskentelevien tuottamaa sukupuolittunutta puhetta työnsä arkisista käytännöistä. Analyysi perustuu sosiaali- ja terveydenhoitotyön ammattilaisilta kerättyyn teemahaastatteluaineistoon (n=24). Kysyn ensiksi sitä, miten haastateltavat rakentavat identiteettiään käyttäen apuna sukupuolittuneita jäsenkategorioita (Nikander 2010), kuten äitiyttä. Tarkastelen äitiyttä yhteiskunnallisen työnjaon ja käytäntöjen kysymyksenä, joten äitiys ei tässä mielessä siis ”sijaitse” missään (Vuori 2010), vaan se on läsnä kaikkialla yhteiskunnassa, puheessamme ja arkisissa

¹ Yli 90 % sosiaali- ja terveydenhoitoalan työntekijöistä on naisia (Anonymous2007).

käytännöissämme. Toiseksi kysyn, millainen kulttuurinen resurssi sukupuoli on hyvinvointityössä (Bourdieu 1984, Skeggs 1997). Lopussa pohdin yleisemmin sitä, miten sukupuolittuneet odotukset voivat olla työelämässä myös sosiaalisen kärsimyksen (Bourdieu 1999) lähde.

Hyvinvointityö ja hoiva sukupuolittuneena työnä

Hoivaaminen ja huolenpito on sosiaalisina taitoina ja taipumuksina totuttu yhdistämään naiseuteen ja äitiyteen, kodin yksityiseen piiriin. Suomalaisen hyvinvointivaltion rakennuskaudella, 1960-80-luvuilla, julkisen sektorin sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmän palveluja laajennettiin ja monet kodin yksityiseen piiriin ja naisiin yhdistetyt hoivan ja huolenpidon tehtävät ammatillistuivat. Suomessa nämä työt ovat myös palkkatyössä aikojen saatossa muodostuneet ensisijaisesti naisten vastuualueeksi (Waerness 1984, Leira & Saraceno cop. 2002, Ungerson 1990). Vielä 1980-luvulla hoivaa tarkasteltiin yhteiskuntatieteissä kuitenkin lähinnä naisten ja äitien palkattomana työnä ja osana kotityökeskusteluja. Saadakseen tunnustusta tälle naisten ja äitien kotona ja työmarkkinoilla tekemälle työlle, esimerkiksi Graham (Graham 1983) puhui hoivatyöstä ”rakkauden työnä”. Tällä hän viittasi ennen kaikkea äidin ja lapsen väliseen kiintymyssuhteeseen (Rose 1983). Varhaiset yritykset käsitteellistää hoivatyötä ovat kuitenkin tarkoitusten vastaisesti pikemminkin vahvistaneet kuin purkaneet stereotypiaa naisten ”luontaisista” kyvyistä hoivaan. Tutkijat ovat sittemmin arvostelleen voimakkaasti tätä ns. maternalistista oletusta äitiydestä naisten tärkeimpänä yhteiskunnallisena tehtävänä, sekä oletusta näiden synnynnäisistä ”äitimisen” taidoista. Oletusten on nähty olevan puutteellisesti perusteltuja ja riittämättömiä kuvaamaan hyvinvointityön ammattiteissa vaadittavia moninaisia taitoja (Davies 1995, Fine 2007).

Kun äidillisen hoivan ja naistyön konnotaatiot ovat astuneet syrjään, työntekijöiden tekniset ja koulutukselliset taidot ovat korostuneet. Pohjoismaisessa tutkimuksessa hoivaa onkin tarkasteltu usein ennen kaikkea palkkatyönä, keskittyen hyvinvointityöhön ammatillisena työnä (Leira 1992, Leira & Saraceno cop. 2002, Wrede 2008, Wrede et al.

2008). Paradoksaalista ammatillistumisen prosesseissa kuitenkin on, että yritykset häivyttää stereotyyppiset mielikuvat ”naisten työstä” ovat tapahtuneet maaperällä, joka on valmiiksi sukupuolittunut (Davies 1995). Pohjoismaisen ammatillisuusnäkökulman heikkoutena on siten ollut sukupuolen merkityksen häviämisestä tyystin ammatillisuuden kategorian alle. Myös hoivan käsite itsessään on kiistelty, eivätkä työn tekijät sitä itse juurikaan käytä, tukeutuen mieluummin ammatillisen erityisosaamisen kautta tulevaan professionaaliseen määrittelyyn. Rantalaihon (Rantalaiho 2004) mukaan ammatillisen erityisosaamisen korostaminen ja erottautuminen hoivan käsitteestä kuitenkin samalla luonnollistaa hyvinvointityön sisältöä, häivyttäen sukupuolen näkyvyyttä, työn ruumiillisuutta ja naiseuteen kulttuurisesti liittyvää moraalista vastuuta ja huolenpitoa. Tutkijoille hoivan yleiskäsite toimii keinona tuoda hyvinvointialan ”naisten työt” näkyviksi ja korostaa niiden moraalis-filosofista ulottuvuutta (Rantalaiho 2004, Ylitapio-Mäntylä 2009, Skeggs 1997, Acker cop. 2006). Vaikka sosiaali- ja terveydenhuollon töitä siis tekevät myös miehet, voidaan niitä yhä nimittää kulttuurisesti *naistapaisiksi* töiksi (Jokinen 2005). Hyvinvointialan työt ovat edelleen sikäli erityislaatuista, että niiden keskeisenä sisältönä on vastata ihmisten ruumiin haavoittuvuuden luomaan tarpeeseen, mikä edellyttää työntekijältä samanaikaisesti sekä fyysistä että emotionaalista panosta (Baines 2006, Hochschild cop. 2003, Hochschild cop. 1983, Sevenhuijsen 1998, Vuori 2010)(merged). Jotta nämä hyvinvointityön erityispiirteet - työn moraalis-filosofinen ulottuvuus ja työn kulttuurinen sukupuolittuneisuus - tulisivat tässä artikkelissa huomioiduiksi, pidän hoivarationaalisuuden käsitettä mukana haastatteluaineiston analyysissä (Waerness 1984, Held 2006)^{II}.

Habitus, hoivarationaalisuus ja feminiininen kulttuurinen pääoma

Sukupuolen prosessit toimivat hyvinvointityössä identiteetin, representaatioiden ja organisaatiokäytäntöjen tasoilla (Davies 1995). Analysoidessani naistyöntekijöiden

^{II} Hoivarationaalisuus on Waernessin (Waerness 1984) kehittämä käsite, joka viittaa rationaalisuuteen ja emotionaalisuuteen kahtena inhimillisen toiminnan toisensa poissulkevana piirteenä. Sitä on kritisoitu hoivan esittämisestä erityisenä rationaalisuuden muotona (Leira & Saraceno cop. 2002). Käsitteen etuna on kuitenkin sen antama mahdollisuus tuoda esiin tiettyjä hyvinvointityötä ja sen muutosta koskevia ammatillisuuteen, menettelytapoihin ja moraaliin kytkeytyviä ongelmia.

käyttämää sukupuolittunutta puhetta käytän apuna Bourdieun (Bourdieu 1977) kulttuurisen pääoman ja habituksen sekä sosiaalisen kärsimyksen käsitteitä. Bourdieun strukturalistis-konstruktionistinen käytännön toiminnan teoria tarjoaa tavan katsoa sukupuoli-identiteettiä kestäväenä, muttei muuttumattomana normina (Adkins & Skeggs 2004). Bourdieun mukaan suuren mittaluokan sosiaaliset eriarvoisuudet perustuvat siihen hienovaraiseen tapaan, jolla valtasuhteet istutetaan ruumiisiimme, toiminnan tapoihimme varhaislapsuudesta alkaen. *Habitus* muodostuu näistä käytäntöön suuntautuvista havainnoimisen, ajattelun ja toiminnan dispositioista. Tässä artikkelissa käytän habituksen käsitettä selittämään sitä, kuinka sosialisointiprosessien sukupuolittuneisuudella on vaikutuksia sosiaali- ja terveydenhoitoalan työntekijöiden tapaan selittää ja perustella toimintaansa ja niitä kokemuksia ja odotuksia joita he työelämässä kohtaavat^{III}.

Habituksen käsitteen ydinajatus nostaa tarkastelun keskiöön ne yhteiskunnalliset valtarakenteet, jotka ovat esimerkiksi työelämän arkisen toiminnan sujuvuuden ja sulavuuden taustalla. Arkisessa toiminnassa tulemme usein toistaneeksi ja uudelleentuottaneeksi olemassa olevaa järjestystä ja käsityksiä myös sukupuolesta, sillä miehiin ja naisiin kohdistuvissa odotuksissa ja oletuksissa on yhä syvään iskostuneita eroja (Acker 2006, 69). Odotukset esimerkiksi tunnetyöstä ja hoivaavasta otteesta kohdistuvat hyvinvointityössä eritoten naisiin, kun miehiltä puolestaan voidaan odottaa työssä rentoa, mutta samalla suorituskeskeistä otetta sekä fyysistä vahvuutta (Simpson 2009, Acker & Kivinen 1990, Evans 2006). Sukupuolittuneen toimijuuden yksilölliset

^{III} Bourdieun oma näkemys naisten yhteiskunnallisesta roolista on kriitikkojen mukaan maternalistinen (ks. esim. McNay 2000, Butler 1997, Adkins & Skeggs 2004). Bourdieun teoksissa (ks. esim. Bourdieu 2001) naisen rooli yhteiskunnallisessa toiminnassa kietoutuu perheen ja äitiyden ympärille. Bourdieu'ä tulkiten Lovell (2000, 37) toteaaakin, että historiallisesti katsottuna naisten tehtävänä on ollut välittää eteenpäin perheen symbolista, sosiaalista ja kulttuurista pääomaa. Hän nimittää tätä Bourdieun kuvaamaa prosessia naisten tekemäksi ”kulttuuriseksi taloudenhoidoksi” (mt.). Habitukseen ruumiillistuneet ja kulttuurisesti iskostetut kulttuurisen taloudenhoidon käytännöt ovat vahvistaneet ja uudelleentuottaneet naisten paikkaa yhteiskunnassa, mikä näkyy mm. työmarkkinoiden syvässä jakautumisessa nais- ja miesammatteihin. Bourdieun näkemyksen ongelmana on kuitenkin se, että hän tunnistaa naiset ennen kaikkea resursseja omaavina objekteina, eikä aktiivisina subjekteina jotka toimivat sosiaalisessa tilassa omia intressejään ajaen. Tästä syystä erityisesti feministiteoreetikot ovat kritisoineet Bourdieun luoman ontologian objektivoivaa luonnetta naistoimijuuden uudelleentuottamisessa.

rajat riippuvat myös niistä resursseista, tai pääomista, joita meillä on suhteissa kenttään jonka toimintaan osallistumme (Bourdieu 1984)^{IV}. Skeggs (1997) on tutkinut hoivatyötä tekevien naisten resursseja ja väittää, että naiset voivat hyödyntää tiettyä feminiinisen hoivan oletusta ja odotusta ruumiillistuneena resurssinaan hoivatyössä. Skeggsiä mukaillen jäsenmän haastateltavien tuottamaa sukupuolittunutta puhetta tässä kulttuurisen pääoman^V käsitteen kautta, jolloin feminiinisyys käsitetään hyvinvointityössä nimenomaan resurssina, vaikkakin ambivalenttina sellaisena.

England (England 2005, England 2005) on todennut, että hoivatyöntekijöillä on riski joutua sukupuolittuneen emotionaalisen hyväksikäytön kohteiksi. Esimerkiksi vetoaminen sellaisiin taitoihin ja ominaisuuksiin jotka tulevat muodollisten, ammatillisten ja teknisten ammattitaitovaatimusten ulkopuolelta, mutta jotka ovat keskeisiä ihmissuhdetyössä, voi saada työntekijät ikään kuin huomaamatta koettelemaan kestävyytensä rajoja. Esimerkiksi Rasmussenin (Rasmussen 2004) tutkimus norjalaisista kotihoidon työntekijöistä paljastaa, kuinka työntekijöiden kokemukset työn raskaudesta tulivat sivuutetuiksi selittämällä heidän hoivaavan asiakkaita äidillisesti eikä ammatillisesti. Viimeaikaiset tutkimukset osoittavat, että kulttuuriset odotukset naisten ja miesten toimijuudesta toistuvat työelämän käytännöissä tietoisesti tai tiedostamatta, vahvistaen samalla olemassaolevaa sukupuolieroa ja juurruttaen sen taustalla olevia valtasuhteita (Simpson 2009, Taylor & Tyler 2000, Cross & Bagilhole 2002, Wicks 2002). Totunnaiset taipumukset tulevat helposti tunnistetuiksi luonnollisina, vaikka ne olisivat kulttuurisesti ja historiallisesti muotoutuneita toiminnan tapoja, kuten oletus

^{IV} Bourdieu hahmottaa toimintamme sukupuolittuneisuutta antamatta kuitenkaan yksilöille mahdollisuutta pidäkkeettömään, performatiiviseen toimintaan. Tästä syystä Bourdieun teoria, kuten Lovell (2000, 44) ehdottaa, voi tarjota käyttökelpoisen vastapainon postmodernille, voluntaristiselle politiikalle, jota performatiivisuuden feministiset teoriat toisinaan esittävät.

^V Naisiin ruumiillistuvana, kulttuurisena pääomana äitiys toimii hoivatyön kentällä yhdessä muiden pääoman lajien kanssa – näitä ovat taloudellinen, sosiaalinen ja symbolinen. Taloudellisella pääomalla tarkoitetaan perittyä tai muutoin kerättyä pääomaa, ja symbolinen pääoma näyttäytyy yksilön arvon ja henkilökohtaisten ominaisuuksien kautta, esimerkiksi karismana (Bourdieu 1986). Keskustelu tässä keskittyy kuitenkin feminiinisyteen kulttuurisen pääoman muotona.

feminiinisestä hoivasta ja äidillisistä taipumuksista. Itsestään selvyytenä otettuna hoiva, huolenpito ja vastuu toisista voivatkin synnyttää sosiaalista kärsimystä (Bourdieu 1990, Schubert 2008), jollaisena Bourdieu kuvaa valtarakenteiden, kuten työelämän ja sukupuolijärjestyksen tuottamien käytäntöjen aiheuttamaa pahoinvointia.

Aineisto ja menetelmät

Haastatteluaineisto kerättiin yhdessä tutkimusassistentin ja kahden kollegan kanssa käyttämällä lumipallomenetelmää ja jättämällä haastattelupyyntöilmoituksia hoivapalveluyksiköihin. Haastatellut henkilöt (n=24) olivat iältään 25–61 -vuotiaita, ja he työskentelivät erilaisissa sosiaali- ja terveydenhuollon tehtävissä (sairaanhoitaja, lähihoitaja, lastenhoitaja). Heidän työkokemuksensa vaihteli muutaman vuoden pätkistä kolmeenkymmeneen vuoteen. Haastateltavien joukossa oli myös kaksi miestä, mutta tämän artikkelin tutkimuskysymyksissä rajaan analyysin nimenomaan naispuolisten haastateltavien tuottamaan puheeseen^{VI}. Haastattelut perustuivat teemahaastattelurunkoon, jonka teemat käsittelivät laajasti hyvinvointityössä tapahtuneita muutoksia, haastateltavien omia kokemuksia työn hyvistä ja huonoista puolista, potilas- ja asiakassuhteista sekä työyhteisöstä. Eksplisiittisesti sukupuolta koskevia kysymyksiä oli vain muutama (esim. ”Onko omasta sukupuolestasi ollut mitään etua tai haittaa työssäsi?”), joten suurimmaksi osaksi haastateltavat käyttivät sukupuolittuneita jäsenkategorioita haastatteluissa spontaanisti kertoessaan kokemuksistaan. Haastattelut kestivät keskimäärin 1,5 tuntia ja ne nauhoitettiin ja litteroitiin.

Haastattelutilanne voidaan ymmärtää toimintana, jossa puheen kautta saavutetaan identiteettejä, sosiaalisia suhteita ja käsityksiä todellisuudesta käyttämällä sellaisia kulttuurisia kategorioita jotka edesauttavat vakuuttavan ja autenttisen identiteetin rakentamista (Nikander 2010, 256). Tätä ajatusta seuraten lähestyin haastatteluaineistoa etnometodologisen, diskursiivisen luennan kautta ja ymmärsin haastateltavien käyttämät

^{VI} Miesten tuottamaa puhetta sukupuolittuneesta toimijuudesta hyvinvointityössä olen analysoinut toisaalla, ks. Husso & Hirvonen 2012.

sukupuolittuneet jäsenkategoriat (Baker cop. 2002, Nikander 2010) heidän tapanaan merkityksellistä maailmaa puhuttaessa hyvinvointityöstä. Haastatteluaineisto on siis joukko perspektiivejä, jotka nojaavat haasteltavien käsillä oleviin kulttuurisiin resursseihin, kuten äitiyden ja naiseuden jäsenkategoriaan. Nämä sukupuolittuneet jäsenkategoriat hahmottuivat aineistosta keskittymällä analyysissä sellaisiin haastatteluiden osiin, joita leimasi naiseuden ja äitiyden kautta tapahtunut merkityksellistäminen ja kategoriasidonnaiset toiminnot. Sukupuolittuneet jäsenkategoriat ilmenivät mm. puhujan asemaa ilmaisevina fraaseina, kuten ”äitinä/naisena tuntuu siltä, että ...”. Tarkastelin analyysissä myös sitä, mikä näiden lausumien tehtävä oli haastattelutilanteessa ja vuorovaikutuksessa: mitä niiden kautta haluttiin tuoda esiin.

Jotta tarkastelu ulottuisi kielen tasolta yhteiskuntateoreettiseen tulkintaan, pohdin analyysin toisessa vaiheessa sukupuolittuneen jäsenkategorian käyttöä suhteessa aiemmin esittelemiini habituksen ja feminiinisen kulttuurisen pääoman käsitteisiin. Millainen kulttuurinen resurssi sukupuoli on hyvinvointityössä, ja miten oletus feminiinisestä hoivasta näyttäytyy haastatteluissa? Esitän analyysin tulokset kahdessa luvussa, joissa esittelen naistyöntekijöiden tapoja käyttää sukupuolittunutta jäsenkategoriaa identiteetin rakentamisessa. Hyvinvointityöntekijöiden haastattelupuheessa sukupuolittuneen jäsenkategorian käyttö paljastaa kuinka hoivarationaalisuus toimii linkkinä naisten ja äitiyden kulttuuriseen samaistamiseen työelämässä, jolloin sukupuoli voi toimia naisille Skeggsin (1997, 161) esittämällä tavalla työelämäresurssina, mutta myös kärsimyksen lähteenä.

Hyvinvointityön feminiiniset jäsenyydet

Haastatteluissa naiset puhuivat itsestään ensisijaisesti ammattitaitoisina työntekijöinä, tuottaen itsestään kuvaa pätevinä ja osaavina ammattilaisina. Päivittäisessä työssä kohdattuja ongelmia ja onnistumisen kokemuksia kuvatessaan heidän käyttämänsä ammatillisen diskurssin rinnalla kulki kuitenkin jatkuvasti myös sukupuolittunut puhe.

Kuvaukset naiseuden vaikutuksista työhön tulivat usein esiin äitiyden kautta tavalla, joka sai sukupuolittuneet odotukset hyvinvointityössä näyttämään hyvin itsestään selviltä. Kertoessaan oman työpaikkansa sukupuolijakaumasta eräs päiväkodin työntekijä kuvasi kokemustaan naiseudesta ja hoivatyöstä seuraavasti:

Koska on sitte näitä lapsia, kenellä ei sitä isää oo vaikka kotosalla, niin niillä on tommonen yksi isähahmo siellä. Mutta tota mää luulen, että siis se on niinku ihan et mää en oo sitä ees aatellu silleen niinku itteeni tai omaa sukupuolta tässä mun työssä. No ehkä se tulee sit siinä, että ku on nainen, niin me olemme herkkiä sitte vastaanottamaan lasten viestejä, että me ollaan niinku niitä varaäitejä sitte siellä.

Valtaosa haastateltavista tunnisti heihin kohdistuvan oletuksen ja odotuksen äidillisestä hoivasta. Viittaus äitiyden kategoriaan herättää diskursiivisesti henkiin kokonaisen kategoriakoosteen, johon liittyvät esimerkiksi lapset, hoiva, vastuu ja huolenpito. Näistä teemoista – vastuusta ja huolenpidosta – puhuttaessa äitiyden jäsenkategorian käyttö oli monille luonteva tapa ammatillisen identiteetin rakentamiselle haastattelutilanteessa.

HVA: Se, että joskus voi tulla semmonen kauheekin olo, että tosiaan, että tuo ihminen ei pysty huolehtimaan itestään. Ja jos minä tai joku muu ei tätä tee, niin sitä ei tee kukaan. Tavallaan semmonen, se on vähän samanlainen olotila, mikä tulee joskus kun on ihan pieni vauva itellä, että miten avuton se niinku on, tavallaan siinä, sitä voi jollakin lailla verrata semmoseen. Että kyllähän se tavallaan, samanlaisia tarpeitahan ihmisillä tulee.

K: Ja samanlainen riippuvuus, tavallaan on toisen käsissä.

HVA: Se nostaa ehkä samanlaisia fiiliksiä joskus, mitä äitinä.

Edellisissä lainauksissa äitiyden kategorian käyttö avaa samalla oven viittaamaan sellaiseen monipuoliseen osaamiseen, tietoihin ja taitoihin, jotka ovat tyypillisiä, toivottavia ja odotettavia hyvinvointityössä. Samalla kategoriaa käyttämällä viitataan vastuun kokemukselliseen puoleen, josta haastateltava löytää yhteneväisyyttä äitiyteen, pyrkien tätä kategoriaa käyttäen avaamaan kokemustaan haastattelijalle.

Kertomusten perusteella äidillisen hoivan odotusten täyttäminen vaikutti hyvinvointityön ammattilaisille varsin totunnaiselta ja vaivattomalta naistapaiselta toiminnalta – ainakin heille, joilla oli henkilökohtaista kokemusta äitiydestä. Tästä huolimatta – tai juuri tämän vuoksi - kaikkein selvimmin hoivatyön ja äitiyden kulttuurinen samaistuminen ilmenikin erään päiväkodin lapsettoman työntekijän pohdinnassa omasta ammatillisesta roolistaan. Lapsettomuus nousi haastattelussa esiin hänen perustellessaan ymmärtämättömyyttään asiakasperheiden arjen haasteista tilanteesta, jossa hoitolapsi tuotiin ohjeiden vastaisesti päiväkotiin jo tunteja ennen vanhemman työvuoron alkua:

Nää on näitä näi, mut ne on minusta niinku inhottavia just nimenomaan astua siihen perheen niinku siihen reviiirille. Ja sitte tulee joskus sellanen, et no mikä määkin oon ei mulla oo lapsia, että mikä mää niinku oon tässä (nauraa) en tiä mitään niinku tommosta arjesta. Minä lähen kotia ja aina oon niinku vapaa. Nii että nää on sitte joskus semmosia, että enhän mää niinku voi ymmärtää.

Tarve huomauttaa päiväkodin sääntöjen rikkomisesta ja toisaalta halu myötäelää perheen kenties vaikeaa tilannetta ja olla tukena hoitolapsen ”varaäitinä” synnyttävät ristiriidan, joka ratkaistaan vetoamalla omaan lapsettomuuteen – ymmärtämättömyyteen lapsiperheen arjesta. Oma lapsettomuus toimii ikään kuin keinona olla ottamatta kantaa hankalassa tilanteessa jossa ammatillisen, institutionaalisen sääntöjä noudattavan työntekijän ja toisaalta perheen arkea myötäelävän ”varaäidin” rooliodotukset tuntuvat vastakkaisilta ja hankalilta. Aidon kokemuksen puute lapsiperheen arjesta on siten keino jäädä itsensä arvostelemasta sääntöjen rikkojia.

Monet haastateltavista kuvasivat varsin mutkattomasti sitä, kuinka oma vanhemmuus oli tuonut heidän ammatillisuuteensa uudenlaisia ulottuvuuksia. Monien kohdalla äitiyspuhe myös yhdistyi sulavasti yleisempään sukupuolittuneeseen diskurssiin – naiseus ja äitiys olivat tavallaan osana samaa jäsenkategorista jatkumoa. Eräs naisista erottui kuitenkin joukosta, sillä hän korosti vanhemmuuden, muttei sinänsä naiseuden, olevan hänelle työssään resurssi:

K: Onko koskaan ollu työssä sellasia hetkiä, että on erityisesti muistanu sen, et sää oot nainen et se oma naiseus olis tullu jotenkin esille?

HVA: Mää en oo oikeen semmonen hempukka nainen. (nauraa) En mää oikeen siks, ku oon nainen. Ehkä siks ku on äiti. Enemmänkin sit sitä kautta, että osaa ehkä justiin asettua siihen, että jos joku itkee ja jonku vanhemman on vaikeempi, vaikka sille yrittää näitisti sanoo, että kuule et se useesti siitä loppuu se itku ja jos ei lopu, niin kyllä me soitetaan.

Naiseuden yhdistäminen ”hempukkamaisuuteen” ja äitiyden yhdistämien vanhemmuuden hyödyllisiin taitoihin on kiinnostava erottelu, jossa naiseuden jäsenkategoria näyttäytyy vastinparina velvollisuudentuntoiselle vanhemmuudelle. Tämäntyyppinen sukupuolittuneen jäsenkategorian käyttö on linjassa yleisen työelämädiskurssin kanssa jossa ihmiset pitkälti sivuuttavat sukupuolen merkityksen työelämän käytäntöjä arvioidessaan, toistaen samalla ajatusta ammatillisen identiteetin sukupuoleettomuudesta. Korostamalla vanhemmuuden tuomaa ymmärrystä edellinen haastateltava kyseenalaistaa hoivan ja naiseuden maternalistisen yhteyden, todeten vanhemmuuden olevan hänelle sukupuolta oleellisempi työelämäresurssi. Samalla korostuu hyvin se, kuinka päiväkodin työntekijän hoivarationaalisuus on yhteydessä pikemminkin sosiaaliseen ja ammatilliseen hoivaajan rooliin kuin hänen biologiseen sukupuoleensa.

Päivittäisessä vuorovaikutuksessa hyvinvointityön kentällä tällaisia erotteluja on kuitenkin vaikea tehdä, sillä hoivatyö on pitkälti ruumiillista työtä jota tehdään omalla persoonalla, omilla käsillä, omalla äänellä ja keholla. Tästä syystä ne hoivaavat taipumukset, jotka päivähoidon työntekijä tunnistaa resursseikseen, ovat työn käytäntöjen kautta ruumiillistuneina osaksi hänen habitustaan paitsi hyvinvointityön ammattilaisena, myös naisena. Hyvinvointityön ruumiillisen luonteen vuoksi sukupuolen sosiaalisen rakentumisen näkyväksi tekeminen onkin haastavaa. Hyvinvointityön ammattilaisten habituksessa paitsi työn ruumiillinen, myös sosiaalinen ja biologinen kietoutuvat yhteen tavalla joka saa työn sukupuolittuneisuuden näyttämään ikään kuin luonnolliselta ja yksinomaan biologiseen sukupuoleen perustuvalta.

Kun äidillinen hoivaaminen uuvuttaa

Hoivaa feministisistä perspektiivistä tutkinut Sevenhuijsen (1998, 58) on huomauttanut, että moraalinen omistautuminen toisille ja itseuhrautuvaisuus liitetään symbolisesti usein feminiinisyyteen ja naisellisuuteen. Ammatillisen hyvinvointityön kontekstissa sukupuolittunut hoivarationaalisuuden odotus paljasti aineistosta käytäntöjä, joissa naiseus ja äitiys olivat resursseja, mutta myös paikkoja, joissa sukupuolittuneet rooliodotukset koettiin negatiivisina. Bourdieun mukaan tilanteet, joissa historiallisesti ja kulttuurisesti muokkautuneet luokittelutavat - kuten hoivan feminiinisyyden - ymmärretään luonnollisina asiantiloina, voivat synnyttää sosiaalista kärsimystä (Bourdieu cop. 1999, Schubert 2008). Työssä koetut odotukset äidillisestä hoivasta eivät siis aina olleet haastateltaville vaivattomasti toteutettavissa. Samankaltaisten odotusten kohdistuminen heihin eri elämänalueilla koettiin toisinaan uuvuttavana, ja kuten eräs sairaanhoitaja kuvasi, se kulutti häntä samasta kohdasta:

K: Tuntuuko että muista huolehtiminen on ristiriidassa omien halujen ja tarpeiden kanssa?

HVA: Tuo on semmonen juttu, mitä oon miettiny oikeestaan opiskeluajoista lähtien. Ja mää ite törmään aika monesti siihen kyllä, semmoseen ahistukseen, että blah, että haluaisin jotakin muutaKIN. Tai että mää tarvisin vähän erityyppisiä haasteita, että ne ei aina tulis siitä samasta. Että mä en oo tavallaan aina siitä samasta kohasta käytettävissä, tai miten ilmassa sen asian. Että se on vähän semmonen juttu, et siinä on semmonen aika voimakas uupumisen vaara. Ett on niin, ja oon kokenuki sitä, että tavallaan myös töissä ikään kuin se työrooli on sitä ja sitte kotona se on voimakkaasti kans sitä samanlaista.

Myös Vuori (2010, 113) huomauttaa Sara Ruddickiin (Ruddick 1995, Ruddick 1995)viitaten, että vaikka äidillinen ajattelu voi olla positiivinen kulttuurinen voima, se ei lankea naisille luonnostaan eikä ristiriidattomasti. Kun hoivarationaalisuudella on tiukka ote elämästä sekä työajalla että yksityiselämässä, voi kokemus olla kuormittava ja kuluttava. Osaksi työntekijän habitusta luonnollistuneesta äidillisyyden resurssista voi siten tulla myös kärsimyksen lähde.

2000-luvun työolobarometreissa hyvinvointityötä tekevien kokemukset työnsä henkisestä ja fyysisestä rasittavuudesta ovat olleet muita ammattiryhmiä yleisempiä, ja myös riittämättömyyden ja eettisten konfliktien kokemukset ovat yleistyneet (Ylitapio-Mäntylä 2009, Laine 2006, Nakari 2004, Järnefelt & Lehto 2002). Ei siis ihme, että myös kokemukset työn yhteiskunnallisesta aliarvostuksesta ovat heidän joukossaan yleisiä (Laine ym. 2006, 100). Kun kysyin haastateltavilta heidän viimeaikaisista negatiivisista kokemuksistaan työelämästä, monet mainitsivat kokevansa oman työnsä leimautuneen vähäistä arvostusta nauttivaksi naisten työksi. Aineistolle tyypillisessä kuvauksessa eräs sairaanhoitaja vertasi työssä kokemaansa yhteiskunnallisen arvostuksen puutetta ja näkymättömyyttä kotiäidin työhön:

K: Onko työ vastannu sitä, mitä etukäteen ajattelit, vai onko tullu yllätyksiä tai pettymyksiä?

HVA: No ensinnäkin se, että kyllä mä koen, että opiskeluaikana mä en hirveesti kyllä... Se oli nimenomaan sellasta, että siellä sai sellasia ehkä jotain avaimia työelämään, mutta sitten työelämä on ollu se, missä on oppinu asioita. Ja ehkä se, että se on semmonen ammatti, että se on vähän kuin joku kotiäidin homma jollain lailla. Että sitä ei hirveesti arvosteta ja tavallaan se työ... se huomataan vasta sitten, kun sitä ei oo kukaan tehny. Et tavallaan se tuntuu silleen, että välillä itekin on vaikee löytää sitä arvostusta sille työlle, kun tuntuu että se on vähän semmosta että... Et sit kun itellä tai läheisellä on jotakin, ni sitten tajuaa että ai niin joku tätä niinku hoitaa tätä hommaa.

Äitiyden jäsenkategoriaa käyttäen hän tulee kuvanneeksi paitsi työelämän sukupuolittuneiden odotusten täyttämisen helppoutta arkisissa käytännöissä, myös kokemusta sukupolvien uusintamiseen liittyvän eli reproduktiivisen työn ymmärtämisestä luonnollisena tai itsestään selvänä naisten työnä. Kun sukupuolittuneet jäsennykset istuvat sitkeästi hyvinvointityössä, sen rakenteissa ja kulttuurisissa merkityksissä, voi työntekijöiden hoivarationaalisuus, hoivaavaa habitus, tulla hyväksikäytetyksi huomaamattomin tavoin. Työelämän sukupuolittuneet odotukset jotka koskevat oletusta naisten luonnollisesta kyvystä hoivaamiseen juurruttavat siten paikalleen olemassa olevia

yhteiskunnallisia sukupuoli-jakoja (Simpson 2009, Cross & Bagilhole 2002). Tällaisissa tilanteissa työelämän käytännöt voivat tuottaa sellaista kärsimystä, jota on vaikea pukea sanoiksi ja tuoda esiin – etenkin, kun sukupuoli kategoriana piiloutuu muodollisten, sukupuolineutraalien ammatillisten nimikkeiden ja univormujen alle.

Työelämän sukupuolittuneet teot ja sanat yhteiskuntapoliittisena kysymyksenä

Olen tarkastellut tässä artikkelissa hyvinvointialan ammateissa toimivien naisten tuottamaa puhetta äitiydestä ja naiseudesta, analysoiden sukupuolittuneita jäsenkategorioita, joiden kautta he rakensivat identiteettejään haastatteluissa. Edelleen olen tarkastellut sitä, kuinka jäsenkategoriat ilmentävät hoivavaraationaalisuuden ja ammatillisuuden sukupuolittuneisuutta feminiinisenä kulttuurisena pääomana hyvinvointiyössä. Samalla olen halunnut nostaa esiin, kuinka pohjoismaisten työmarkkinoiden tuottama kuva tasa-arvoretoriikan läpäisemästä sukupuolineutraalista ammatillisuudesta on ristiriidassa niiden käytännön toimijuuden kuvausten kanssa, joiden kautta hyvinvointityön ammattilaiset rakentavat identiteettiään. Tulosten perusteella suhtaudun siten kriittisesti joidenkin nykysosiologioiden esittämään ajatukseen siitä, että jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa työmarkkina-asetat olisivat yhä vähemmän sidottuja sukupuoleen ja yhä enemmän yksilölliseen suoriutumiseen, luovuuteen ja itsen muokkaamiseen (Beck, Giddens & Lash 1994). Tämä ajatus jättää huomioimatta sukupuolittuneen toimijuuden ja arkiset työelämäkäytännöt, joissa sukupuolta toistetaan totunnaisiin tavoin, teoin ja sanoin, sukupuolen ollessa resurssi, mutta myös vaikeasti paikantuvan kärsimyksen ja hyväksikäytön lähde.

Sukupuoleen ja äitiyteen liittyviä jäsenkategorioita analysoimalla olen tässä artikkelissa nostanut esiin niitä tapoja, joilla hyvinvointityötä tekevät naiset jäsentävät ja tuottavat omaa identiteettiään haastatteluissa. Vaikka naiset tunnistetaan hoivatyön käytännöissä pätevinä ammattilaisina, he näyttävät habituksensa kautta samaan aikaan edelleen myös ”luonnollisina hoivaajina”. Analyysi osoittaa, että he myös itse aktiivisesti käyttävät sukupuolta analyttisenä resurssina tuottaessaan identiteettiään hyvinvointityön

ammattilaisina. Sukupuolittuneen jäsenkategorian käyttö nivoutuu yhteen niiden arvojen ja suhteiden kanssa, joiden kautta hyvinvointityötä jäsennetään, tukien näin esimerkiksi hoivarationaalisuuden ideaa osana työntekijän identiteettiä. Äidillisen hoivaajan kulttuurinen odotus leijuu yhä hyvinvointityön ammattilaisten yllä, ja myös naisten haastatteluissa se toimii identiteetin rakennuspalikkana, osana haastateltavien habitusta. Vaikka haastateltavat viittasivat äitiyden taitoihin positiivisena voimavarana, resurssina ja kulttuurisena pääomana, on tämän pääoma käyttöarvoltaan samalla vähintäänkin ambivalentti resurssi. Hoivarationaalisuuden toteuttaminen ja toisten tarpeiden asettaminen omien edelle kuluttaa ja uuvuttaa, mikä jää hoivan ammatillisissa käytännöissä helposti tunnistamatta. Tutkijat ovat arvelleet, että tämäntyyppiset sukupuolittuneet, kulttuuriset odotukset naisten ja miesten toimijuudesta voivat kuitenkin osaltaan selittää esimerkiksi eroja nais- ja miestyöntekijöiden väsymys- ja kiirekokemuksissa (Rasmussen 2004, 520; Järnefelt & Lehto 2002, 51).

Naisiin ruumiillistuvaan luonnollisen, feminiinisen hoivan oletukseen yhdistyy myös laajempi yhteiskuntapoliittinen kysymys hyvinvointipalvelujen järjestämisen tavoista ja resursseista. Pohjoismaiset tukijat ovat esittäneet, että 1980-luvun lopulla alkanut hyvinvointivaltion uudelleenorganisointi ja sen mukanaan tuomat julkistalouden tehokkuusvaatimukset ja taloudellinen rationaalisuus hukuttavat alleen hoivarationaalisuutta, tehden samalla hoivasta entistä näkymättömämmän osan hyvinvointialan töitä (Henriksson & Wrede 2008, Julkunen 2006). Jotta hyvinvointialan töitä koskevia ongelmakohtia voitaisiin hahmottaa paremmin jälkiteollisen yhteiskunnan olosuhteissa, Fine (2007, 48) korostakin, ettei hoivaa tulisi tarkastella yksinomaan hoivaajien ja hoivattavien ihmisten välisten suhteiden tasolla, vaan suhteessa sukupuoli-, ammatti- ja luokkarakenteeseen. Kun sukupuolten välinen muodollinen yhdenvertaisuus työelämässä alkaa olla saavutettu, rakenteelliset eriarvoisuudet ja epäoikeudenmukaisuudet ilmenevät yhä useammin epäsuoralla ja persoonattomalla tavalla (McNay 2000, 159), tehden niistä vaikeasti tunnistettavia sosiaalisen kärsimyksen lähteitä. Ymmärtääksemme paremmin yksilöiden toiminnan mahdollisuuksia ja rajoja työelämässä ja myös muilla yhteiskunnallisilla kentillä, sukupuolineutraaliuden idea

tulisikin haastaa yhä uudelleen, yhä uusista näkökulmista. Vain tätä kautta näkymätön voidaan tehdä näkyväksi.

Kirjallisuus

Naiset ja miehet Suomessa 2007. 2007. Helsinki: Tilastokeskus.

Acker, J. cop. 2006. Class questions : feminist answers. Lanham, Md: Rowman & Littlefield.

Acker, J. & Kivinen, D. 1990. Samanarvoinen työ : tutkimus työelämän sukupuolistuneista rakenteista. Tampere: Vastapaino.

Adkins, L. & Skeggs, B. 2004. Feminism after Bourdieu. Oxford: Blackwell.

Baines, D. 2006. Staying with People Who Slap Us Around: Gender, Juggling Responsibilities and Violence in Paid (and Unpaid) Care Work. *Gender, Work and Organization* 13 (2), 129-151.

Baker, C. D. cop. 2002. Ethnomethodological analyses of interviews. In J. A. Holstein & J. F. Gubrium (Eds.) *Handbook of interview research : context & method*. Thousands Oaks (Calif.): Sage, 777-795.

Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. 1994. *Reflexive modernization : politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Cambridge: Polity.

Bourdieu, P. cop. 1999. *The weight of the world : social suffering in contemporary society*. Stanford (Calif.): Stanford University Press.

Bourdieu, P. 1990. *The logic of practice*. Cambridge: Polity.

Bourdieu, P. 1984. *Distinction : a social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Bourdieu, P. 1977. *Outline of a theory of practice*. Cambridge:.

Cross, S. & Bagilhole, B. 2002. *Girls? Jobs for the Boys? Men, Masculinity and Non-Traditional Occupations*. - Blackwell Publishers Ltd.

Davies, C. 1995. Competence versus Care? Gender and Caring Work Revisited. *Acta Sociologica* 38 (1), 17-31.

- England, P. 2005. Emerging Theories of Care Work. *Annual Review of Sociology* 31 (1), 381-399.
- Evans, J. 2006. Men Nurses and Women Physicians: Exploring Masculinities and Gendered and Sexed Relations in Nursing and Medicine. In L. C. Andrist, P. K. Nicholas & K. A. Wolf (Eds.) *A history of nursing ideas*. Sudbury, Mass: Jones and Bartlett, 35-44.
- Fine, M. D. 2007. *A caring society? : care and the dilemmas of human service in the twenty-first century*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Graham, H. 1983. *Caring; a Labor of Love*. In J. Finch & D. Groves (Eds.) *A Labour of Love: Women, Work and Caring*. London: Routledge & Kegan Paul, .
- Held, V. 2006. *The ethics of care : personal, political, and global*. New York: Oxford University Press.
- Henriksson, L. & Wrede, S. 2008. *Care Work in a Context of a Transforming Welfare State*. In S. Wrede, L. Henriksson, H. Host, S. Johansson & B. Dybbroe (Eds.) *Care work in crisis : reclaiming the Nordic ethos of care*. (1. ed. edition) Lund: Studentlitteratur, 122-130.
- Hochschild, A. R. cop. 2003. *The commercialization of intimate life : notes from home and work*. Berkeley: University of California Press.
- Hochschild, A. R. cop. 1983. *The managed heart : commercialization of human feeling*. Berkeley (Calif.): Univ. of California P.
- Järnefelt, N. & Lehto, A. 2002. *Työhulluja vai hulluja töitä? : tutkimus kiirekokemuksista työpaikoilla*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Jokinen, E. 2005. *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, R. 2006. *Kuka vastaa? : hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.
- Korvajärvi, P. 2002. *Sukupuoli työelämässä*. *Naistutkimus* 15 (4), 61-66.
- Laine, M. 2006. *Työolot ja hyvinvointi sosiaali- ja terveysalalla 2005*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Leira, A. 1992. *Welfare states and working mothers : the Scandinavian experience*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Leira, A. & Saraceno, C. cop. 2002. Care: actors, relationships and contexts. In B. Hobson, J. Lewis & B. Siim (Eds.) *Contested concepts in gender and social politics*. Cheltenham: Edward Elgar, 55-83.
- Nakari, R. 2004. *Kuntien erilaistuva työelämä : tutkimus kunnallisista työyhteisöistä 1995-2003*. Helsinki: Suomen kuntaliitto.
- Nikander, P. 2010. Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset järjestykset. In J. Ruusuvoori, P. Nikander & M. Hyvärinen (Eds.) *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino, 242-268.
- Rantalaiho, L. 2004. Loppusanat. In L. Henriksson & S. Wrede (Eds.) *Hyvinvointityön ammatit*. Helsinki: Gaudeamus, 235-242.
- Rasmussen, B. 2004. Between Endless Needs and Limited Resources: The Gendered Construction of a Greedy Organization. *Gender Work and Organization* 11 (5), 506-525.
- Rose, H. 1983. Hand, Brain, and Heart: A Feminist Epistemology for the Natural Sciences. *Signs* 9 (1, Women and Religion), 73-90.
- Ruddick, S. 1995. *Maternal thinking : toward a politics of peace*. Boston (Mass.): Beacon.
- Schubert, D. J. 2008. Suffering. In M. Grenfell (Ed.) *Pierre Bourdieu : key concepts*. Stocksfield: 183-199.
- Sevenhuijsen, S. 1998. *Citizenship and the ethics of care : feminist considerations on justice, morality and politics*. London: Routledge.
- Simpson, R. 2009. Men Discussing Women and Women Discussing Men: Reflexivity, Transformation and Gendered Practice in the Context of Nursing Care. *Gender, Work & Organization* 9999 (9999).
- Skeggs, B. 1997. *Formations of class and gender : becoming respectable*. London: Sage.
- Taylor, S. & Tyler, M. 2000. Emotional Labour and Sexual Difference in the Airline Industry. *Work, Employment & Society* 14 (1), 77-95.
- Ungerson, C. 1990. *Gender and caring : work and welfare in Britain and Scandinavia*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Vuori, J. 2010. Äitiys sukupuolikysymyksenä. In T. Juvonen, L. Rossi & T. Saresma (Eds.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 109-123.
- Waerness, K. 1984. The Rationality of Caring. *Economic and Industrial Democracy* 5 (2), 185-211.

Wicks, D. 2002. Institutional Bases of Identity Construction and Reproduction: The Case of Underground Coal Mining. *Gender, Work & Organization* 9 (3), 308-335.

Wrede, S. 2008. Educating generalists: flexibility and identity in auxiliary nursing in Finland. In E. Kuhlmann & M. Saks (Eds.) **Rethinking professional governance: international directions in healthcare**. Bristol: Policy Press, 127-140.

Wrede, S., Henriksson, L., Host, H., Johansson, S. & Dybboe, B. 2008. Care Work and the Competing Rationalities of Public Policy. In S. Wrede, L. Henriksson, H. Host, S. Johansson & B. Dybbroe (Eds.) *Care work in crisis : reclaiming the Nordic ethos of care*. (1. ed. edition) Lund: Studentlitteratur, 15-33.

Ylitapio-Mäntylä, O. 2009. Hoivaa, opettajuutta ja johtajuutta. Lastentarhanopettajan liikettä päiväkodissa. In H. Ojala, T. Palmu & J. Saarinen (Eds.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 189-209.